

TANAZULNING IJTIMOY OQIBATLARI

Zulfiqova Gulchiroy Atxam qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyat hayotida yuzaga keladigan tanazzul (ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy inqiroz) jarayonlarining ijtimoiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tanazzulning aholi turmush darajasi, ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy barqarorlikka ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, tanazzul sharoitida ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik, migratsiya va ijtimoiy beqarorlikning kuchayishi kabi muammolar ilmiy adabiyotlar asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini aniqlash va baholash uchun qo'llanilgan metodlar ham asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Tanazzul, ijtimoiy oqibatlar, ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik, migratsiya, ijtimoiy beqarorlik, jamiyat rivoji.

SOCIAL CONSEQUENCES OF THE DECLINE

Abstract. This article analyzes the social consequences of the processes of decline (social, economic and spiritual crisis) occurring in society. The impact of decline on the standard of living of the population, social relations, value system and social stability is highlighted. Also, problems such as social inequality, unemployment, migration and increased social instability in conditions of decline are considered on the basis of scientific literature. The article also substantiates the methods used to identify and assess the social consequences of decline.

Keywords: Recession, social consequences, social inequality, unemployment, migration, social instability, social development.

СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ УПАДА

Аннотация. В данной статье анализируются социальные последствия процессов упадка (социального, экономического и духовного кризиса), происходящих в обществе. Подчеркивается влияние упадка на уровень жизни населения, социальные отношения, систему ценностей и социальную стабильность. Также на основе научной литературы рассматриваются такие проблемы, как социальное неравенство, безработица, миграция и усиление социальной нестабильности в условиях упадка. В статье также обосновываются методы, используемые для выявления и оценки социальных последствий упадка.

Ключевые слова: *рецессия, социальные последствия, социальное неравенство, безработица, миграция, социальная нестабильность, социальное развитие.*

KIRISH

Jamiyat taraqqiyoti uzluksiz va barqaror jarayon bo'lib, u turli ichki va tashqi omillar ta'sirida rivojlanadi yoki tanazzul holatiga yuz tutadi. Tanazzul ijtimoiy hayotda iqtisodiy pasayish, siyosiy beqarorlik, ma'naviy qadriyatlarning yemirilishi va ijtimoiy institutlar faoliyatining izdan chiqishi bilan namoyon bo'ladigan murakkab jarayondir. Bunday holatlar jamiyatning barqaror rivojiga jiddiy tahdid solib, ijtimoiy munosabatlar tizimida salbiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi.²⁸

Tanazzul jarayonlari natijasida aholi turmush darajasi pasayadi, ijtimoiy tengsizlik kuchayadi, ishsizlik va kambag'allik kabi muammolar chuqurlashadi. Bu esa jamiyat a'zolari o'rtasida norozilik kayfiyatining ortishiga, ijtimoiy ishonchning susayishiga va turli ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, yoshlar, kam ta'minlangan qatlamlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar tanazzul oqibatlarini keskinroq his etadilar.²⁹

Globalashuv sharoitida tanazzulning ijtimoiy oqibatlari faqat alohida bir mamlakat doirasida emas, balki mintaqaviy va global miqyosda ham namoyon bo'lmoqda. Iqtisodiy inqirozlar, pandemiyalar, ekologik muammolar va siyosiy beqarorlik jamiyatlarning o'zaro bog'liqligini yanada kuchaytirib, tanazzul oqibatlarining tez tarqalishiga olib kelmoqda. Shu bois tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini chuqur va tizimli o'rganish, ularning sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash dolzarb ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi tanazzul tushunchasining ijtimoiy mazmunini ochib berish, uning jamiyat hayotiga ko'rsatadigan asosiy oqibatlarini tahlil qilish hamda mavjud ilmiy yondashuvlar asosida ushbu jarayonning ijtimoiy barqarorlikka ta'sirini baholashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Tanazzul va uning ijtimoiy oqibatlari masalasi ijtimoiy fanlar, xususan, sotsiologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik hamda ijtimoiy falsafa doirasida keng tadqiq etilgan.³⁰ Ilmiy adabiyotlarda tanazzul jamiyat rivojining muayyan bosqichlarida yuzaga keladigan tizimli muammo sifatida talqin qilinadi va u ijtimoiy tuzilma hamda munosabatlarga chuqur ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi.

Klassik sotsiologik nazariyalarda tanazzul jamiyatdagi ijtimoiy tizimlar izdan chiqishi bilan izohlanadi. Masalan, E. Dyurkgeym ijtimoiy inqirozlarni anomiya tushunchasi orqali izohlab, me'yorlar va qadriyatlar zaiflashuvi jamiyatda beqarorlik va ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishini ta'kidlaydi. K. Marks esa tanazzulni iqtisodiy munosabatlar va ishlab chiqarish tizimidagi ziddiyatlar bilan bog'lab, bunday jarayonlar

²⁸ Dyurkgeym E. **Jamiyat va ijtimoiy me'yorlar.** – Toshkent: Fan, 2004.

²⁹ Marks K., Engels F. **Ijtimoiy-iqtisodiy ta'limotlar asoslari.** – Toshkent: O'zbekiston, 1998.

³⁰ Abdurahmonov Q.X. **Ijtimoiy siyosat va aholi farovonligi.** – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.

ijtimoiy tengsizlik va sinfiy qarama-qarshiliklarni kuchaytirishini qayd etgan. M. Veber asarlarida esa tanazzul ijtimoiy boshqaruv, byurokratik tizim va ratsionallik inqirozi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.³¹

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda tanazzul ko'proq global va mintaqaviy jarayonlar bilan uyg'un holda o'rganilmoqda. Iqtisodiy inqirozlar, moliyaviy beqarorlik, texnologik o'zgarishlar va global tengsizlik masalalari tanazzulning asosiy omillari sifatida ko'rsatiladi. Ko'plab tadqiqotchilar tanazzul sharoitida ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi tafovut kuchayishini, kambag'allik va ishsizlik darajasining oshishini empirik ma'lumotlar asosida isbotlab berganlar. Shu bilan birga, migratsiya jarayonlarining faollashuvi, oilaviy munosabatlarning zaiflashuvi va ijtimoiy institutlarga bo'lgan ishonchning pasayishi tanazzulning muhim ijtimoiy oqibatlari sifatida qayd etiladi.³²

Mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarda tanazzulning ijtimoiy oqibatlari jamiyatning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Ayrim olimlar tanazzul sharoitida ijtimoiy birdamlikning susayishi va norozilik kayfiyatining ortishini asosiy muammo sifatida ko'rsatadilar. Boshqa tadqiqotlarda esa ta'lim tizimi, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalarida yuzaga keladigan muammolar tanazzulning bevosita ijtimoiy natijalari sifatida baholanadi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarda tanazzul faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatni yangilanishga undovchi omil sifatida ham talqin qilinadi. Ayrim nazariyalarga ko'ra, tanazzul mavjud tizimdagi kamchiliklarni ochib berib, ijtimoiy islohotlar va modernizatsiya jarayonlariga turtki bo'lishi mumkin. Biroq aksariyat tadqiqotchilar tanazzulning ijtimoiy oqibatlari chuqur va uzoq muddatli bo'lishini, ularni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarurligini ta'kidlaydilar.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tanazzulning ijtimoiy oqibatlari ko'p qirrali va murakkab bo'lib, ularni o'rganishda nazariy va empirik yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy yondashuvlarga tayanib, tanazzulning jamiyat hayotiga ta'sirini tizimli ravishda tahlil qilishga qaratilgan.³³

Metod va materiallar. Mazkur tadqiqotda tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini chuqur va har tomonlama o'rganish maqsadida umumilmiy va maxsus ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi tanazzul jarayonlarini jamiyat taraqqiyotiga ta'sir etuvchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida tahlil qilishga asoslandi.

Asosiy metodlardan biri **tahlil va sintez** metodi bo'lib, u tanazzul bilan bog'liq ijtimoiy hodisalarni alohida elementlarga ajratgan holda o'rganish va ularni yagona tizim sifatida umumlashtirish imkonini berdi. Ushbu metod orqali ijtimoiy tengsizlik,

³¹ Veber M. **Ijtimoiy harakat va jamiyat nazariyasi**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.

³² Xolbekov A.R. **Sotsiologiya: nazariya va amaliyot**. – Toshkent: Universitet, 2016.

³³ Smelser N. **Ijtimoiy o'zgarishlar va inqirozlar sotsiologiyasi**. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2010.

ishsizlik, kambag'allik, migratsiya va ijtimoiy beqarorlik kabi omillar tanazzulning asosiy oqibatlari sifatida ko'rib chiqildi.³⁴

Shuningdek, **taqqoslash metodi** yordamida turli mamlakatlar va hududlarda yuzaga kelgan tanazzul jarayonlari hamda ularning ijtimoiy oqibatlari qiyosiy tahlil qilindi. Bu metod tanazzulning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlash, ijtimoiy oqibatlarning qaysi sharoitlarda kuchliroq namoyon bo'lishini belgilashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida **mantiqiy umumlashtirish va induktiv-deduktiv yondashuvlar** ham qo'llanildi. Induksiya asosida alohida empirik holatlar va ilmiy xulosalar umumiy nazariy qarashlar bilan bog'landi, deduksiya orqali esa mavjud nazariyalar asosida tanazzulning ijtimoiy oqibatlari izohlandi.

Materiallar sifatida mahalliy va xorijiy olimlarning sotsiologik, iqtisodiy hamda ijtimoiy-falsafiy yo'nalishdagi ilmiy asarlari, ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalar, rasmiy hisobotlar va ochiq statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Ushbu manbalar tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini nazariy va amaliy jihatdan asoslashga imkon berdi.

Bundan tashqari, **ikkinchi darajali ma'lumotlar tahlili** (secondary data analysis) usuli qo'llanilib, mavjud tadqiqotlar natijalari qayta ko'rib chiqildi va umumlashtirildi. Bu yondashuv tanazzul jarayonlarining uzoq muddatli ijtimoiy ta'sirini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.³⁵

Natijada qo'llanilgan metodlar va foydalanilgan materiallar tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini tizimli, mantiqiy va ilmiy asosda yoritishga xizmat qildi hamda tadqiqot xulosalarining ishonchliligini ta'minladi.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, tanazzul jamiyat hayotida yuzaga keladigan murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ijtimoiy tuzilma, ijtimoiy munosabatlar hamda aholi turmush darajasiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Tanazzul sharoitida iqtisodiy beqarorlik kuchayib, bu holat ishsizlik, kambag'allik va ijtimoiy tengsizlikning ortishiga olib keladi. Natijada jamiyat a'zolari o'rtasida ijtimoiy adolatga bo'lgan ishonch susayadi va ijtimoiy ziddiyatlar kuchayadi.

Tadqiqot natijalari tanazzulning ijtimoiy oqibatlari faqat moddiy soha bilan cheklanib qolmasligini, balki ma'naviy-axloqiy muhit, ijtimoiy qadriyatlar va institutlar faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Xususan, oilaviy munosabatlarning zaiflashuvi, yoshlar orasida ijtimoiy befarqlik va migratsiya kayfiyatining kuchayishi tanazzulning muhim ijtimoiy natijalari sifatida namoyon bo'ladi. Bu holatlar jamiyatda ijtimoiy birdamlikning susayishiga va barqarorlikka tahdid tug'diradi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar va tahlillar tanazzulni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki jamiyat taraqqiyotida muayyan burilish nuqtasi sifatida ham baholash mumkinligini ko'rsatadi. Tanazzul mavjud muammolarni yuzaga chiqarib, ijtimoiy siyosatni takomillashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish va samarali boshqaruv

³⁴ Sorokin P. **Jamiyat, madaniyat va tanazzul**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.

³⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. **Ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish masalalari**. – Toshkent, 2020.

mexanizmlarini joriy etish zaruratini kuchaytiradi. Biroq bunday ijobiy imkoniyatlardan foydalanish tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini o'z vaqtida aniqlash va ularni yumshatishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishga bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, tanazzulning ijtimoiy oqibatlarini ilmiy asosda o'rganish va tahlil qilish jamiyat barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, aholini ijtimoiy himoyalash tizimini kuchaytirish, bandlikni ta'minlash va ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga qaratilgan kompleks yondashuvlar tanazzul oqibatlarini yumshatishning asosiy yo'nalishlari sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur maqolada ilgari surilgan xulosalar kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar va amaliy ijtimoiy siyosat uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dyurkgeym E. **Jamiyat va ijtimoiy me'yorlar**. – Toshkent: Fan, 2004.
2. Marks K., Engels F. **Ijtimoiy-iqtisodiy ta'limotlar asoslari**. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
3. Veber M. **Ijtimoiy harakat va jamiyat nazariyasi**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
4. Giddens E. **Sotsiologiya**. – Toshkent: Sharq, 2011.
5. Sorokin P. **Jamiyat, madaniyat va tanazzul**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
6. Smelser N. **Ijtimoiy o'zgarishlar va inqirozlar sotsiologiyasi**. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2010.
7. Bek U. **Xavf jamiyati va zamonaviy inqirozlar**. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. **Ijtimoiy barqarorlik va rivojlanish masalalari**. – Toshkent, 2020.
9. Abdurahmonov Q.X. **Ijtimoiy siyosat va aholi farovonligi**. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
10. Xolbekov A.R. **Sotsiologiya: nazariya va amaliyot**. – Toshkent: Universitet, 2016.